

Afdøde Medlemmer.

NIKOLAJ EEG KRUSE HARTZ,

der døde d. 7. Maj 1937, blev født i Randers 1867. I 1885 tog han Studentereksamen fra samme By, fik Magisterkonferens i Botanik 1895 og erhvervede Doktorgraden i 1909. Fra 1896 til 1913 var HARTZ ansat som Phytopalæontolog ved Danmarks Geologiske Undersøgelse, og han virkede som Lærer i Geologi ved Statens Lærerhøjskole fra 1899 til 1919 og fra 1931 til sin Død. Allerede før 1913 havde han virket i sin Broders Forretning, Standard Mønsterforretning, men fra dette Aar blev han Prokurist i denne, og efter at den var bleven omdannet til MARIUS HARTZ AKTS., blev HARTZ Meddirektør i dette 1919; i 1930 gik han over i Bestyrelsen. Under Verdenskrigen var HARTZ Medlem af Brændselsnævnet af 28. Febr. 1917. Han var korresponderende Medlem af Svenska Sällskapet för Anthropologi och Geografi fra 1901 og har modtaget den svenske Berzelii-Medalje. Ridder af Dannebrog 1909. — Portræt findes i WITTRÖCK: *Iconotheca* t. 118 og i CARL CHRISTENSEN: *Den danske botaniske Litteratur 1880—1911*. Kbhvn. 1913, p. 154.

Af stor Betydning for HARTZ blev hans Rejser i Grønland. I Somrene 1889 og 1890 foretog han botaniske Indsamlinger langs Vestkysten, og i 1890 indsamlede han ogsaa Planteforsteninger i de forsteningsførende Lag ved Vajgattet. I 1891—92 deltog han som Botaniker i RYDER'S Ekspedition til Scoresbysund og overvintrede med denne paa Danmarks Ø og var i 1900 Leder af Skibsafdelingen paa Carlsbergfondets Ekspedition under AMDRUP til Chr. IX's Land.

Paa Grundlag af det Materiale, særlig af Karplanter, som indsamledes paa disse Rejser skrev HARTZ flere betydningsfulde Afhandlinger om Grønlands Flora og Vegetation, og han viser sig i disse Arbejder som en fortræffelig og altid oplagt Iagttager i Naturen. Desuden hjembragte han rige Samlinger af Mosser, Alger, Svampe og Lichener. Hans Hovedværk fra denne Periode er *Østgrønlands Vegetationsforhold* (1895), i hvilken der for første Gang forelagdes den botaniske Verden en fyldig Skildring af en arktisk Vegetation baseret paa dagligt Studium et helt Aar igennem. Selv om denne Afhandling nu er over 40 Aar gammel, staar den endnu frisk med sin Fylde af Iagttagelser og hævder sig stadig som en vigtig Kilde til vor Viden om den grønlandske Planteverdens Liv.

Under Ekspeditionen 1891—92 opdagede HARTZ Planteforsteningerne fra Rhæt-Lias ved Kap Stewart og udsendte en Afhandling om dem i 1896 efter et Studieophold hos G. NATHORST i Stockholm. Ogsaa i Aaret 1900 tilvejebragte han et betydeligt Materiale af fossile Planter fra denne Lokaltet, hvilket senere blev bearbejdet af Englænderen T. M. HARRIES. Endvidere har HARTZ leveret et Bidrag til Kendskabet til Tertiærfloraen paa Færøerne (1903), og i sin Disputats 1909 behandlede han den danske Tertiærflora i den eocæne Cementsten ved Limfjorden og i Brunkulsaflejringerne samt det tertiære Indslag i Ravpindelagenes Flora.

HARTZ's mest betydningsfulde videnskabelige Indsats ligger dog utvivlsomt i hans Studium af Danmarks Kvartærflora. Metoderne til Behandling af denne lærte han i 1896 i Stockholm hos GUNNAR ANDERSSON. De postglaciale Moser og disses Flora interesserede ham dog mindre, om end han ogsaa har leveret betydningsfulde, herhen hørende Bidrag, men for Studiet af Danmarks senglaciale og interglaciale Aflejringer fik hans Arbejde grundlæggende Betydning. Tredelingen af de danske, senglaciale Ferskvandsaflejringer i Nedre Dryasler, Allerødlag og Øvre Dryasler tillige med en omfattende Redegørelse for disses Flora og Fauna skyldes HARTZ. Det første herom handlende Arbejde udsendtes i 1901 sammen med V. MILTHERS; et sammenfattende Arbejde, Bidrag til Danmarks senglaciale Flora og Fauna, kom i 1902, og i 1912 paaviste han Allerødgtyjens Landfacies, Allerødmuld, og drog af dennes Tilstedeværelse den Slutning, at de kedelformede Bassiner, der almindelig ses i visse Randmorænelandskaber, er fremkomne ved Afsmeltning af isolerede Dødisklumper i Allerødtid. Denne af HARTZ paaviste senglaciale Klimaoscillation har iflg. Undersøgelser fra de seneste Aar sat sig Spor langt ud over Danmarks Grænser.

Før HARTZ i Slutningen af forrige Aarhundrede begyndte at publicere sine Undersøgelser af danske, interglaciale Ferskvandsaflejringer, havde man kun et ganske overfladisk Kendskab til disse. Hans Indsats kan derfor umiddelbart erkendes ved Studiet af hans Doktordisputats 1909, i hvilken han har samlet sine Resultater m. H. t. disse Aflejringer og deres Fossilindhold. Artsfortegnelsen her omfatter ialt 313 Arter, nemlig 67 Dyre- og 246 Plantearter, og de floristiske Ejendommeligheder i Mod-sætning til Postglaciale tiden understreges ved Paavisningen af de interglaciale Ledefossiler, Rødgran, Avnbøg, Tax og Kristtorn blandt Skovtræerne samt blandt Vand- og Sumpplanterne *Brasenia purpurea* og *Dulichium spathaceum*; den sidst nævnte Art var ikke tidligere kendt fra Europas Kvartær og tilhører i Nutiden kun Nordamerikas Flora. En særlig stratigrafisk Betydning har de af HARTZ beskrevne, saakaldte Brørup-Moser, der findes udenfor Hovedopholdslinien for den sidste Isbedækning i Jylland, og som ikke er dækkede af glaciogene Aflejringer. HARTZ leverede det fuldgældige Bevis for disse Mosers interglaciale Alder, men i sin Tydning af Dæklagenes Art har han ikke faaet Medhold.

Her maa ogsaa nævnes den store arkæologiske Interesse, som HARTZ nærede, særlig vedrørende de ældste Spor af Mennesket i Danmark. Eolithspørgsmaalet optog ham stærkt, men de forskellige Eolither, som han fremdrog i Grusgrave og jyske interglaciale Moser, har dog ikke fundet

almindelig Anerkendelse. En særlig Betydning har hans Fund af Pile-spidsen fra Nørre Lyngby som det hidtil ældste Flintredskab i Danmark.

Ogsaa i sit kvartærpalæontologiske Arbejde viste HARTZ sig som en udmærket Iagttager, og han kunde, naar han — som især i de første Aar ved D. G. U. — var stærkt grebet af sit Emne, præstere et meget intenst Arbejde. Hans mangesidede Kundskaber i Forbindelse med hans stærkt personlige Indstilling overfor Stoffet gjorde ham til en inciterende og meget afholdt Lærer ved Lærerhøjskolen.

Med NIKOLAJ HARTZ har dansk Geologi og Botanik mistet en Forsker, som har ydet et Arbejde af stor og blivende Værdi.

Ære være hans Minde.

KNUD JESSEN.

Fortegnelse over de af NIKOLAJ HARTZ offentliggjorte Skrifter:

- 1891 1 Fra en Sommerrejse i Syd-Grønland. — Nat. og Menn. 5: 204—234.
— 2 Manna. — Nat. og Menn. 5: 283—284.
- 1894 3 Botanisk Rejseberetning fra Vest-Grønland 1889 og 1890. — Medd. om Grøn. 15 (1898): 1—60; rés. franç.: 449—451.
— 4 Jerikorosen. — Nat. og Menn. 11: 122—124.
- 1895 5 Østgrønlands Vegetationsforhold. — Medd. om Grøn. 18 (1896): 105—314, t. IX; rés. franç.: 485—505.
— 6 Fanerogamer og Karkryptogamer fra Nordøst-Grøn., c. 75°—70° N. Br., og Angmagsalik, c. 65° 40' N. Br. — Medd. om Grøn. 18 (1896): 315—393; rés. franç.: 505—510.
— 7 Væksthusene i Botanisk Have. — Studentersamfundets Museumsskrifter nr. 2. Kbhvn.: 1—76.
- 1896 8 Planterforsteneringer fra Kap Stewart i Østgrønland, med en historisk Oversigt. — Medd. om Grøn. 19: 215—247, t. VI—XIX; rés. franç.: 271—272.
- 1897 9 Die dänische Expedition nach Ostgrönland 1891—92. — Petermann's Mitt. 38: 263—265; 1 Kort.
- 1899 10 (— og E. ØSTRUP): Danske Diatoméjord-Aflejringer. A. Diatoméjord-Aflejringer. — Danm. Geol. Unders. II. 9: 3—34; rés. franç.: 76—78; 1 Tvl.
- 1900 11 Træk af Fjordens geologiske Udvikling (med Diatomébestemmelser af E. ØSTRUP). — i S. H. A. RAMBUSCH: Studier over Ringkøbing Fjord. — Kbhvn.: 39—48.
— 12 GERARD DE GEER: Om Skandinaviens geografiska utveckling efter istiden. Referat. Geogr. Tids. 15: 40—52.
— 13 Undersökningar av sphagnummossar från den andra interglacialsiden i trakten av Brørup, Jylland. Geol. Fören. Förhandl. Stockh. XXII: 150. Foredragsref.
- 1901 14 De palæontologiske Forhold. — i N. HARTZ og V. MILTHERS: Det senglaciale Ferskvandsler i Allerød Teglværksgrav. — Medd. Dansk Geol. Foren. nr. 8: 41—60.
- 1901 15 Die Schiffsreise der Dänischen Expedition nach Ost-Grönland im Jahr 1900. (Vortrag). Verhandl. Gesellsch. f. Erdkunde. Berlin. 28: 482—485.
- 1902 16 Bidrag til Danmarks senglaciale Flora og Fauna. — Danm. Geol. Unders. II. 11: 1—67, 1 Kort; rés. franç.: 70—80; 1 Kort.
— 17 Undersøgelser af Stevningen Mose. — i VICTOR MADSEN: Beskrivelse til geologisk Kort over Danmark. Kortbladet Nyborg. — Danm. Geol. Unders. I. 9: 113—121; rés. franç.: 179—180.
— 18 Den østgrønlandske Expedition 1900. Skibsexpeditionen fra Kap Dalton til Kong Oscars Fjord. — Geogr. Tids. 16: 133—142; 1 Kort.

- 1902 19 Beretning om Skibsexpeditionen til Grønlands Østkyst. For Tidsrummet fra d. 18. Juli til d. 12. September 1900. — Medd. om Grønland. 27: 153—181.
- 20 Interglaciale Aflejringer i Danmark og Nordtyskland. — Geogr. Tids. 16: 242—250.
- 21 Diatoméjord i Danmark. — Ugeskr. for Landm. 1902: 229—232.
- 1903 22 Den submarine Tørv (»Tuul«) på Sylt. — Medd. Dansk Geol. Foren. nr. 9: 21—30; tysk Res.: 30—32.
- 23 Planteforsteninger paa Færøerne. — Medd. Dansk Geol. Foren. nr. 9: 61—66.
- 24 Bestemmelser af Plantelevninger. — i VICTOR MADSEN: Om den glaciæle, isdæmmede Sø ved Stenstrup paa Fyn. — Danm. Geol. Unders. II. 14: 7—12.
- 1904 25a *Dulichium spathaceum* Pers., en nordamerikansk Cyperacé i danske interglaciæle Moser. Foreløbig Meddelelse. — Medd. Dansk Geol. Foren. nr. 10: 13—22.
- 26 Spredte Bemærkninger om danske Lerarter. Tekn. Foren. Tids. 27: 97—101.
- 27 Grønland, dets Natur, Folk og Historie. Grundrids ved folkelig Universitetsundervisning. Nr. 68.
- 1905 25b *Dulichium spathaceum* Pers., eine nordamerikanische Cyperacee in dänischen interglaciælen Torfmooren. Vorläufige Mitteilung. — Engler's Jahrb. 36: 78—81.
- 28 Fund af Eolither, d. e. primitive Stenredskaber i Danmark. Særtryk af Berlingske Tidende. 4. Marts: 1—6.
- 29 (Brev til) Hr. Statsgeolog Dr. N. O. HOLST, Stockholm. Geol. Fören. Förhandl. 27: 216.
- 30 Moens Klint. Særtryk af Berlingske Tidende. 23. Maj.
- 1906 31 Plantelevninger fra Rav-Pindelag. — i H. N. ROSENKJÆR: Fra det underjordiske København: 145—146.
- 32 (Udgiver af og Forfatter til de indledende Bemærkninger i) CHR. VAUPELL: En botanisk Undersøgelse af det fossile Træ ... Dansk Medd. Geol. Foren. nr. 12: 42—64.
- 33 Lidt om Moser og Tørv. — Mosebladet 1: 7—10, 35—38, 46—48, 82—84.
- 34 — og H. WINGE: Om Uroksen fra Vig. — Aarb. f. nord. Oldkynd. og Hist. II. 21: 225—231.
- 1907 35 Vegetationen. — i »De danske Atlanterhavsoer«. Afsnit III. Grønland: 376—380. (Bilag til »Atlanten« 4. Aarg.).
- 1907 36 Archæologisk-geologiske Smaating. — Medd. Dansk Geol. Foren. 3. 13: 118—120.
- 1909 37 Eem-Zonernes (Cyprinalerets) Flora. — Danm. Geol. Unders. II. 17: 103—114; rés. franç.: 278.
- 38 Bidrag til Danmarks tertiære og diluviale Flora. Dr. Disp. Kbhvn. — Danm. Geol. Unders. II. 20: XII + 271, Atlas med 13 Tvl. — Engl. Summary: 275—292.
- 1910 39 Diluviale Planterester (excl. Mosser) fra Skærumhede. — Danm. Geol. Unders. II. 25: 91—99.
- 1911 40 — og CHR. KRUISE: The vegetation of northeast Greenland 69° 25' lat. n. — 75° lat. n. — Medd. om Grønland. 30: 333—431.
- 1912 41 Allerød-Muld: Allerød-Gytjens Landfacies. Foreløbig Meddelelse. — Medd. Dansk Geol. Foren. 4: 61—68.
- 42 Allerød-Gytje und Allerød-Mull. Ibid.: 85—92.
- 1913 43 — og V. NORDMANN: Tillæg til 3. Oplag (p. 47—51) af JAPETUS STEENSTRUP: Tørvemosernes Bidrag til Kundskab om Danmarks forhistoriske Natur og Kultur. Ved Udvalget for Folkeoplysningens Fremme.
- 1916 44 (Om Moserne paa Bornholm) — i K. A. GRØNWALL og V. MILTHERS: Kortbladet Bornholm. Danm. Geol. Unders. I. 13: 217—231, 240—244.
- 1925 45 Om Muligheden for Landbrug i Grønland. Særtryk af Nationaltidende, 11. og 12. Februar.

Desuden Bidrag til flere Kortbladsbeskrivelser i Danm. Geol. Unders. I. Rk. og phytopalæontologiske Artikler i Salmonsens Konversationsleksikon, 1. og 2. Udg.